5-10-26

Num. 34

nós

nós.

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIREICIÓN E REDAUCIÓN
Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce númaros, na Península	**6** pesetas.
Fora da Península	**15** ,,
Númaro solto na Península	**1** ,,
Na Arxentina	**60** centavos
En Cuba	**30** ,,

OS PAGOS SON ADIANTADOS E OS GASTOS DE XIRO DE CONTA DOS SUSCRITORES

Este boletín non publica mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideias n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

SUMARIO

Cántico do Sol, asegún San Francisco de Asís.

No centenario de San Francisco de Asís.

Do futurismo e mais do karma, por Vicente Risco.

Tres contos, por R. Otero Pedrayo.

A Edade do Ferro na Galiza, por Florentino L. Cuevillas.

Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza

Os homes, os feitos as verbas, pol-a Redaución.

LEA VOSTEDE *A NOSA TERRA* *IDEARIUM DAS IRMANDADES*

Administración Real, 36 — A Cruña

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano III ★ Ourense 15 Outono 1926 ★ Núm. 34

Cántico do Sol, asegún San Francisco

Moi Outo, omnipotente e bon Señor
Pra ti son as gabanzas, a groria e a honra e toda beizón.
Pra ti soilo, Moi Outo, conveñen
E ningún home é dino de dicir teu nome
Gabado sexas, Meu Señor, con todas as creaturas tuas
Particularmente, Meu Señor, o irmau Sol
O que dá o día e por íl ti nos alumas
E íl, fermoso e raiolante c'un grande esprendor
De ti, Moi Outo, leva a sinificación
Gabado sexas ti, Señor, pol-a irmá lua e as estrelas
No ceo ti fixéchelas, craras, preciosas e belas
Gabado sexas ti, Señor pol-o irmán vento
E pol-o aer e a nube e o sereo e todol-os tempos
Pol-os que ás tuas creaturas dás mantenza
Gabado sexas ti, Señor, pol-a irmán auga
A que é moi doada e homilde e preciosa e casta
Gabado sexas ti, Señor, pol-o irmau lume
Pol-o qu'alumas a noite
E íl é fermoso e ledo e cheo de forza e valente
Gabado sexas ti, Señor, pol-a irmâ nosa nai terra
Que nos mantén e coida
E dá os variados froitos c'as frores cooradas e a herba
Gabado sexas ti, Señor, pol-os que por teu amor perdoan
E aturan a door e os traballos
Benaventurados os que viven na paz
Pois eles han ser por ti, Moi Outo, coroados
Gabado sexas ti pol-a irmá nosa morte de corpo
Da que se non pode librar ningún home vivente
Malura pr'os que morren no pecado mortal
Ditosos os qu'atoparon as tuas santas vontades
Pois non lle fará mal a segunda morte
Gabai e abenzoai ô Meu Señor e daille grazas
E servídeo c'unha grande homildeza.

No centenario de San Francisco d'Asìs

No sol-por do sábado 3 d'Outono do 1926, realizouse na Pociúncula o groriosо tránsito de Francisco de Asís; n-aquela misma serán pideu que lle leeran un testo do Evanxeo de San Xohán: «Denantes da Páscoa, sabendo Xesús que chegou a sua hora pra pasar d'iste mundo ô seu Pai, como tiña amado ôs seus qu'estaban no mundo, amounos ata o cabo...»

Hoxe com'entón, nas horas derradeiras do día d'Outono, trema unha saudosa eisaltación: as montanas lonxanas vólvense corpos astrás denantes de s'afundiren no misteyro da noite, nos sucos do torrón labrego desbotan as froriñas homildosas afeitas a brilaren com'ascondidas baixo do longo ouveo da invernía caroal. A vós dos arboredos ten líricos estremecimentos. Morreron os barrocos poentes do vrau e aquelas suntuosas apoteoses de nubens e de luz empalideceron en puros fondos de testas penitentes. Inda pr'os homes mais carnais, ten o outono unha invitación ô eisame interior; xurde unha penetrante melanconia nas rúas das grandes vilas, nos istantes fondos qu'arredan o sol-por do trunfo teatral da luz dos arcos voltaicos. Ata os vizos mais baixos adequiren certa sotileza que poidéramos chamar metafísica n-iste mes qu'acurta a vida vexetativa da natureza e perludia o cantar das augas, ordeado com'as fugas dos corales de Bach.

Anciosa sede do infindo A mar non colle nas suas concas e ergue o peito atrevoado de salayos cósmicos nas outas mareias. Tamén San Francisco de Asis chegou ô cume d'unha edade do cristianismo c'unha ansia d'Infindo, de Deus, superando a teoloxía pol-o amor.

San Francisco é o tema-eixo d'unha imensa literatura. Aparte da mais pura que decorre pol-os regos propios do franciscanismo, unha grea de literatos amigos do pintoresco e do estrano, de filósofos maravillados pol-a forza superior da intuición, d'artistas en precura do xérmolo do xenio mañanceiro dos primitivos, teñen considerado dende os mais variados ángulos a figura radiosa do Probiño d'Asís. E ô rivés do que pasa c'outras grandes figuras hestóricas, atopan soilo unha confirmanza cada paso mór do que de Francisco dixo a tradición e o pirmeiro biógrafo, Tomás de Celano. Estudando a literatura sobre Platón, por eixempro, temos cuasque tantas interpretaciós com'autores; é qu'a materia lumiosa dos filósofos óllase asegún o corte dos prismas qu'a consideran. De San Francisco, fora d'unha mór precisión de datas, d'infruencias ou derivanzas, soilo se pode concruir dicindo que foi o mais perfeito home de Cristo que teña nado de ventre de nai.

Tense dito que San Francisco foi o descobridor das belezas e da sinificanza da natureza, gracias á sua sensibilidade chea d'amor a todal-as cousas. Doadamente se pode demostrar com'os homes da Edade Media, teólogos ou artistas, foron conqueridos pol-a fermosura ou misteiro das formas naturás: abonda lembrar as comparanzas de Hugo de Saint-Victor, a sorprendente decoración das arquiteituras románicas e góticas, San Francisco amou á natureza sinxelamente, gabando n-ela a obra de Deus, pol-a forza do seu amore, sen pasar pol-os traballosos camiños dos filósofos. Todo home relixioso ten no seu vivir istantes de compreta homildeza e ausoluta dedicanza á vontade de Deus; estirade istes raros istantes ó longo de todal-as auciós d'unha vida, e terés conseguido o miragre da persoalidade de San Francisco, D'eiquí a sua sinificanza humán, e o chamamento qu'exerce sobr'os conversos e os arrepentidos. Superior n-esto a todol-os demais grandes Santos, esperta ecos doces en todal-as almas nas que teña soado, unha soila vegada xiquer, a verba de Xesús.

A Orde dos Menores, os escritores relixiosos, os historiadores e poetas, celebrarán dinamente iste centenario incomparabre. A revista NÓS soilo quer chamar sobre d'iste punto a atenzón dos seus leutores. Mais temos ademais outra causa.

San Francisco estivo na nosa Terra; os seus

pés lumiosos pisaron o poó do camiño dos pelegrinos xacobeos Entroulle na y-alma o recender dos nosos vals, misturou a cinza na cunca do caldo, cruzou gabando a Deus a sombra do Castelo, abenzou ós paxaros das carballeiras nos arboredos montesíos. Os seus xionllos gastaron as pedras sagradas do Sant-Yago románico e cosmopolita, esprendente de xemas, poboado d'isolados mosteiros, barulleiro nas rúas de todol-os falares da Cristiandade.

No recuncho mais homildoso do solar apostólico, ó pé da sinxela corrente das augas, baixo o nivel da radiosa basíleca e dos vellos cenobios, inzou San Francisco a semente do convento dos Menores. Por algo é a violeta o embrema da Orde franciscana. En Sant'Yago pegou foro, com'os labregos e criou heroicos misioneiros que despois, cangados pol-os crimas estranos, rezaban na vellez, en Herbón c'o acento amoroso do Santo Patriarca.

O esprito franciscano tivo en Galiza un garimoso acollemento, na raza traballadora e homilde, apegada ó chán. De como sinte Galiza aquil incomparabre esprito fala con suprema verba o San Francisco d'Asorey. Ben quixeramos saber o que pensan os tendeiros e os ricachos, os rapaces namorados do diñeiro dend'os anos froridos, diante dos farrapos lixados, do éstase da y-alma apenas envolveita en corpo, qu'Asorey traballou, en compaña do irmau Lobo. Mais non soilo iles; todos n-iste tempo de desorientación, no fracaso de todal-as seguranzas, debemos adicar unhas horas do inverno que chega, a pensar na vida do Serafin d'Asís. Gregorio IX dicindo o seu panexírico, tomou por lema o testo do *Ecresiastico*: «Quasi stella matutina in medio nebulae et quasi luna plena in diebus suis et quasi sol refulgens, sic iste effulsit in templo Dei». Hoxe com'entón.

PEQUENOS ENSAIOS

DO FUTURISMO E MAIS DO KARMA

ESCRIBIAME hai pouco Teixeira de Pascoaes, falando das correntes inteleituás de Portugal: «Uns queren tudo destruir, outros tudo conservar: futuristas ou integralistas»... Outro tanto acontez un pouco en todos lados, no día de hoxe, e, o que pode que sea pior, outro tanto, se cadra, aconteceu sempre, embora en certos tempos con mais intensa e mais grave tensión. O que chaman tradición – pra min tradición non é mais qu'o desenvolvemento normal d'unha cultura – sempre tivo nemigos; as forzas de disolución social estiveron de cote loitando, e o que pra elas é mais grave, colaborando co-as forzas cohesivas, centrípetas, o qual non é estrano, pois é un feito que por fin, toda loita é unha colaboración, e todo trunfo unha transixencia co vencido. As porfias dos homes desenrólanse adentro d'un estreito circo de condicionalidás qu'os salva, en cada caso crítico, do derradeiro e mais esposto centrifuguismo. Quéreo d'iste xeito a economía da natureza, e a sua conxénita polaridade que se dá ainda adentro do mesmo esprito individual.

O dito non é mais qu'unha das apricaciós do qu'espuxemos no traballo qu'adicamos ás ideias de Hermann Keyserling, tocantes a qu'a vida universal – sen qu'esta vida sea, se cadra, unha entidade en si mesma – busca sempre, non precisamente o mínemo esforzo, senon unha sorte de tensión meia, o camiño mais doado.

O que é, é que, propiamente falando, pode haber pasatismo, mais non hai nin pode haber futurismo.

Efeitivamente: é certo qu'o pasado xa pasou, mais foi, é un feito, e por mais voltas que lle dean, xa non pode deixar de ser; non podemos impedir que fora coma foi. Os feitos son irreversíbeles.

En troques o futuro é pra nós coma si nono houbera. Temos que distinguir antr'o futuro que nós pensamos, e o futuro real, qu'ainda ha vir, e non sabemos como ha ser, ainda na parte en que tal futuro ha ser obra nosa. Ainda ise pode non ser coma nós queremos. Nós podemos ter agora, non hai duda, intenciós fixas, precisas, definidas, pra realizarmos no porvir. Mais non sabemos si o futuro mesmo, nonos vai traguer intenciós novas, cecais opostas às qu'agora temos.

O pasado é noso, é cousa xa realizada, xa feita, ninguén nol-o pode quitar. O futuro, en troques, pódenos fuxir das maus.

En realidade, nin hai, nin pode haber futuristas porque se non pode ser partidiario do que non eisiste, do que se non sabe o que é, o que vai ser. Por iso todol-os futuristas, unha de duas: ou son sinxelamentes amigos da destrución ou son en realidade *presentistas*, que queren proieutar no porvir o presente, ou o presente n-aquelo que s'arreda do pasado, ou unha escolma d'iste presente, ou unha eisaxeración de todo ou d'unha parte do presente.

Porque non podemos surtir do presente mais que pol-a lembranza ou pol-a espranza, que veñen a sel-os dous elementos da saudade, »cobiza do lonxe« – coma lle chamou Viqueira – en amol-os sensos. Mais resulta qu'idealmente non podemos vivil-o pasado, nin podemos vivil-o porvir, mais que co-as ideias do presente. Interpretamol-o pasado co-as nosas ideias de hoxe; agardamos do futuro a realización das nosas ideias do istante autual. Mais veleiquí que mañá, esas ideias han ser xa outras. Non podemos ter agora ideias futuras, coma non podemos vivir realmente o futuro mais que cando veña, cando se faga presente.

Non podemos vivir realmente o futuro mais qu'en adiviñación ou profecia. Non hai mais cencia do futuro qu'a astroloxía xudiciaria e similares, as cencias apotelesmáticas e diviñatoiras. Mais estas non todol-as teñen por certas, e ainda os casos de prescencia ou videncia do porvir, non serían casos normás, senon isolados e esporádicos.

Idealmente, tampouco podemos vivir o futuro mais qu'en conxetura, en espranza, en intención. Conxetura que se pode trabucar, espranza que se pode esvair, infención que se pode virar. E ainda o que asina vivimos non é o futuro, senon o que nós supomos que ha ser, ou queremos que seña o futuro.

Porque non somos ainda o futuro. Somol-o noso pasado, e se cadra somol-o pasado todo da terra, e do Universo inteiro. E ainda ise pasado é o que ha sel-o porvir, pol-o menos, o que o ha facer. O pasado é o criador do futuro. Quen sabe si o porvir todo non estaba xa no comenzo na *panspermie* orixinal? E antes do comenzo, non estaba xa, dende sempre, no pensamento de Deus? Suprimide a Deus, e a vida toda do Universo, o porvir da terra e do home, había estar ainda en potenza na sumidade de nebulosa orixinaria, ou no qu'a sustituia na nosa repersentación do comenzo, ou no fondal da eternidade, se pensades que non houbo comenzo.

O pasado é a *preformación* do futuro. Canto hai e canto ha d'haber, non é mais qu'o desenrolo das *protoformas* pasadas. O que é e o que ha ser é secuencia do que foi, e tal cousa acontez porqu'enantes aconteceu tal outra. Por que non hai, nas causas segundas, propiamente creación, senon trasformanza: aparecimento de novas formas do mesmo sustrato sustancial. Iso é a vida, a Evolución Criadora, e canto hai é creación da vida.

A vida é desenrolo, esencialmente, e o seu modelo é o arbre. Ainda o home é esencialmente un arbre: no seu corpo ollamol-a disposición arbórea das veas e dos nervos, asunto do qu'outro día temos que falar. Iste feitio vexetal da vida, ainda nas suas formas superiores, nas que recibe a infusión do esprito, foi o que fixo pensar qu'a raiz da *mandrágora* podiase trasformar en home. O arbre é ainda o simbolo da caste, da raza, e o home leva iste símbolo adentro de si. A natureza amostra de cote ô home o camiño reuto, asegún aquil dito de De Maistre, de qu'o home é sempre advertido do que lle convén saber.

E nós nacemos xa c'un futuro herdado, un futuro que nos foi preparado pol-os que viviron antes que nós. E nós mesmos, no noso pasado e agora mesmo, e obedecendo en gran parte ô pulo hereditario, estamos axudando a criar o noso futuro, incoscentemente, sen nos decatarmos e sen o querer.

Veleiquí o que chaman o *karma:* suma dos feitos dos nosos devanceiros, e dos nosos propios feitos, que levamos, queiramos ou non,

com'un pesado fardel enriba do lombo: o pasado a gravitar nas nosas costas. Non podemos botal-a conta das sequenzas que no porvir pode ter o mais pequeno dos nosos feitos. O cristiano sabe que pode ceibar a sua y-alma do *Karma individual* – o pecado e o seu castigo – gracias â penitenza; mais ninguén pode fuxir ô *Karma cósmico*, nin ô *Karma social*. Coma nós recollemos dos nosos abós, os nosos fillos e os nosos netos han recoller o noso. Pode a decadenza nas culturas ser un feito natural, com'a encianidade do home, ou o outono do ano, mais as suas formas en cada caso, son Kármicas.

Veleiquí com'o futuro ven do pasado. En realidade, o valor todo que damos ô pasado non pende mais que n-esto: o futuro está xa esencialmente no pasado, coma *preformación* e coma *Karma*.

D'eiquí sacamos duas verdades importantes:

1.ª Precisamente de ser o futuro *función* do pasado, ven o que o futuro seña ata certo punto previsibre e calculabre, previsión e cálculo que se funda no estudo do pasado, o qual sempre ten que ser tido en conta. Efeitivamente, os homes cando van emprender calquera cousa, teñen que botar de conta qu'a natureza ambente por unha banda, e a natureza humán pol-a outra, hanse seguir portando coma fixeron ata hoxe. S'iste cálculo crebara, non habería obra posibre.

2.º Qu'a oposición pasado-futuro, é ainda unha falsa oposición, como a oposición cultura-naturra. Responden as duas no mais fondo, a unha conceición filosófica dogmática e pre-Kantiana, unha trabucada conceición espacial do tempo coma sucesión; e pra nos ceibarmos d'ela, pra nos ceibarmos a unha do pasatismo e do futurismo, témonos qu'acoller a unha conceición bergsoniana do tempo coma duranza.

VICENTE RISCO

TRES CONTOS

I

O MEDO

O neno espertou ben tarde sen se dar conta d'onde estaba: nin amolecia na escuma priguizosa do seu leito da vila nin chegaba a nai pra darlle bicos de tres estralos i-a xícara do chiculate. Agora non s'astrevía a estarricarse na larganza do disforme leito outo e frío; alá abaixo debía estar o seu fatelo novo, o orinal, o libro dos contos. Por enriba penduraban das vigas do treito, xamós curados e queixos d'Holanda; unha vella araña reumática rubia adespaciño pol-as madeiras da fiestra coartelada.

O neno ben se decataba de que aquila sabia araña facia a sorna morna, que ollaba pra il como quen non quer a cousa, e pensaba alcanzar o treito e vir correndo com'unha estrela negra pra deixarse cair enrugada e fria cas patas recollidas, na quentura do leito. O neno non era capás de baixar soilo ô chan frío; un salayo rubíalle pol-a gorxa cando de súpeto chegou un novo espanto: viñan non se sabe d'onde outos berros espaciados, estranos, de môr a menor, rematando n-un estertor de morte, coma cando un xigante era ferido pol-a espada d'un cabaleiro. – A porta abriuse i-entrou a tía ulindo a xiada i-a chamusco.

– Érguete, meu filliño, hoxe temos festa grande. Os da vila criádesvos demasiado señoritos e non lle tendes amore a islas cousas. Estamos co-a matanza. - E collía ô rapás pra baixalo do outo leito.

Ô correr do día viu o neno homes terribres, de gargallada de verdugos que acenaban con grandes coitelos afiados e usados coma s'estiveran afeitos a curtar moitas gorxas. Mulleres de brazos núS roxos do frío e rosto de pedra, chegaban con cestas de bofes e tripas, cicais de pobres nenos mortos no bosque aquil onde asegún o médeco ouveaba o lobo todal-as noites i-un grande ogro acougábase no oco d'un caracocho. As horas do curto día d'inverno (un sol canso fazía o seu oficio de mal xenio paseiando moi preto das

serras enfariñadas, unha friaxe no soutelo de follas podres e brazos retortos, un can tristeiro encadeado no recuncho do curro) foron longas pr'o neno. O tío crego e mais o médeco chegaban ô mediodía i-á merenda falando verbas duras, prontos ás determiñaciós fortes. O neno tiña que debullar o latín: moito Raimundo e moitos paus: cando fora un pouco mais grande era preciso que fora á montana pra aliviar ô seu pai e tratar alá com'un home c'aquiles diaños de pelsanos rentéiros que non pagaban e ladrós que facían a crís nas leñas das carballeiras. Da cociña chegaban esprandores d'un forte lume, anacos de verbas prontas, roidos d'istrúmentos de supricio e morte. Tudo parescía demudado na casa. Tiña medo de cando pechára a noite; astreveuse a andar amodiño car'a solaina pra gozar d'un derradeiro anaco de día e voltou espaventado pr'o sofá da sala xa toda colgada de tréboas; na grande viga do corredor penduraban catro porcos disformes na escuridade.

O neno aniñou no recuncho do sofá e pechou os ollos, tremando. Co trafego da angueira, a tía esquencérase de acender o quinqué das calcomanías. Fixose noite fonda, tudo calou na tréboa arripiante, o rapás faziase pequeniño no seu acougo cando sentiu unha cousa mol que esgarabellaba con poutas peludas e arteladas na carne de galiña do seu probe colo nú. Refregouse contra as almohadas, correu atolado na escuridade e caíu por unha trapa aberta; caía, sen chegar ô fondo. Pr'onde iría? Detívose n-unha crás de cociña de terra; non s'alcanzaba a mirar o teito nin as parés. Na lareira queimabase con fogo morto táboas de cadaleito, aquilas que ollara o neno na casa da Hirmandá cando fói o domingo á misa do tío: unha vella escanastada, mistura de galiña esprumada, bruxa e probe de pidir pol-as portas, atizaba o lume c'un óso de morto e coidaba de escumar un pote negro no que fervían cabezas rizas, maus, costelas, de rapaciños.

O neno sentado n-un tallo tremaba com'un azougado e ben sentía que outra cousa habia tras d'il que non-o deixería fuxir: unha cousa que bufaba baixiño verbas noxentas e impracabres, cicais aquiles latinorios que estudaba o seu irmán môr. Ollou d'esguello e vío os catro porcos, de pé abancándose mainamente ô compás do qui, quae, quod, cantado moi baixiño. Tiñan os bandullos abertos, cruzados por estacas, os dentes recachados i-os ollos atentos pra il.

. . . . . .

Cando chegaron c'a lús, o rapás tiña calentura. Deitárono n-un xergón acarón do leito da tía, fixéronlle rezar moitos padrenuestros e prometéronlle encargarlle unha corza viva ôs caseiros da montana.

II

O LUAR I-OS PENEDOS

Os penedos pol-o día calan no monte coma c'un silenzo pranetario. Mais pol-a noite, cando o luar vai apalpando entre núbens e penedos, as pedras falan.

Por iso o piñeiro torto da gándara garda o medo d'ouvir aquelas verbas da pedra i-está sempre en aititude d'escoitar.

O pastor da avenza ten medo de ficar soilo acarón do penedo que ten feitura de rã; aixiña s'avergoña i-o can mira con ollos tristeiros ô rapáz montado no penedo. O home acarranchaperras do monstro. O sol-por faille unha apoteósis i-o vento da serra limpalle os ollos i-espértalle as arelas do trunfo.

O luar nasce nos penedos craro e doce com'o pensamento na serie animal, asegún os sabios d'outro tempo.

O luar i-os penedos falan coma vellos compadres.

Os cotos amontoados comestos pol-os fios de serra da auga das invernías; as pedras en figura de ovo, semellantes ós celebros dos homes primeiros; as laxes tendidas que teñen marelas non vistas pol-os ollos humans, marelas do fogo interior da terra que as fan rubir e baixar a maneira do salgado lombo das badías.

Tudo o monte creba a sua sede de verbas na pulpa de froita da lúa.

E din: Chegaron os canteiros e racharon a nosa entraña.

Con tiros e con picarañas cortaron lousas pra covas, lumieiras pr'as casas, postes pr'as viñas, pedras traballadas en curva com'as táboas das pipas pr'os arcos das eirexas. Tudo o coto salayou caladamente c'a door das feridas i-un arripio morno foi correndo en onda.

vibradoira por debaixo dos chaos traballados, por debaixo dos vals cobertos de terra mol, nosa filla desleigada que se deixou misturar c'as materias podrecentes do toxo, do arbre e do animal, rubía pol-as costelas esgrevias da serra e sentíase nos outos píncaros espidos e luzentes coma tí morno penedo pantasmal do ceo.

A fonte que andivera o correr dos anos descobrindo eiquí e alí pol-a penedía, tamén ouviu como o piñeiro o falar cósmico do ermo; hoxe encañada chora pol-o mistéreo da montana.

Unha vegada cando xa as brancas feridas do monte se cobriron c'a tona piedosa dos ouricelos, a verba praieada do luar cobríu com'unha névoa de voce os outeirales silenzosos, decindo:

– As pedras, vosas irmans, arrincadas pol-a ferramenta dos homes amigos do estrondo, xa voltaron a ser ceibes. Longamente falei con elas nas noites derredeiras e demorei na sua compaña. Fuxiron os homes da cidade orgullosa; as pedras, disoltos os cementos i-enfurruxados os ferros, estran a campía que foi n-outro tempo solar da urbe crara. As lousas tumbais mordidas pol-o tempo rañador das letras amontóanse en cotos ceibes; perdéronse as finas arestas da talla i-os arcos con riolas de pedras soltas salferidas sen traza da arte; as lumieiras crebadas pol-o medio, hastra as colunas ergueitas com'os arboredos ordeados dos parques, todas elas fan no chao silenzoso unha nova penedía. Vosas irmans outra volta. Mais estou triste porque falándolle eu garimosamente coma nos antigos tempos, non souperon responderme.

Os penedos do ermo abanearou mainamente dicindo: Xa non son nosas. Outra y-alma ficou n-elas, a y-alma que lle sopraron os artistas, os obreiros, e ademais a door acugulada das xeneracións crescidas e mortas ós seus pés. Nin o fogo eterno da Terra ou do Sol sería capás de limpalas da vibrazón humán; sempre tremará no cerne das pedras traballadas. Endexamais voltarán a sere as nosas irmáns. Para sempre perderon a sua virxinidade pranetaria.

A lúa pra arredar os penedos d'aquiles tristes sentires, fixo tolas carreiras entr'as desfeitas neboeiras; danzou a danza dos veos i-ó final coroouse c'un halo de lazo astral dino da raíña da noite eterna.

Os penedos gardaron dende entón unha melenconía de petrucios abandoados.

III

AS ONZAS

A tertulia estaba ben animada. De cando en cando ouvíase un decorrer de ferrollos, ladraba o can, i-entraba na sala un novo persoaxe en compaña do frío vento de marzal. Xa estaban dende cedo as escribanas, nai e fillas, ocupando o mellor sitio rente á chemineia (o escribano restaba na casa chorando a lús que lle facia gastar aquil endiañado preito d'Oseira), o crego sentado coma sempre no grande arcaz labrado, atufado de rapé as nocas peludas e deixaba ver as polainas de guerra baixo o balandrán verdecente; o fidalgo esguío das Quintás cicais soñaba c'os tempos da estudiantina, cando en Sant'Yago era ademitido nos salós e podía ler libremente d'aquiles libros que viñan de Francia. Qué mal fixera en non demorar na vila, il, home feito pr'as luzes do sigro e non pra esmorecer na aldeia lonxana deitada com'un can ó pé d'un maorazgo bobo e d'un crego noxento e tiráneco! Mais aquila casiña brasonada, aquilas parras i-a nai velliña trouxérano ó tristeiro estado de fidalgote cazador de coellos e farto de cuncas de caldo.

Tamén asistían as primas d'Ourense e por decontado as fillas do maorazgo. Pequenas, fracas, d'un raro e luzente ollar, andaban d'eiquí pr'alí bufando xordamente entre elas e sin fazer apenas caso da probe nai, médeo parva, Misia Xacinta, que sentada no sillón i-envolta en cobertores soilos 'alegraba unha miguiña cando as moedas locían e soaban na mesa. Os fillos, úlos! Tabernas e feiras habia d'abondo no país. Como non estivera algún c'a testa rachada nas lousas do camiño das malas mulleres.

O maorazgo, o dono do grande pazo, sentíase triste aquila noite. D'ordinario era de poucas falas; n-aquilas seráns xa longas, pasaba o tempo alancando pol-o corredor de pedra; nin lía os vellos libros da bibrioteca, nin cazaba, nin apenas s'entendía cos peisanos. Un bimbastro d'home, xa vellote que soilo se lle quentaba o sangue á vista d'unha boa moza.

Os derradeiros en chegar foron o capitán e a sua muller. Il era o elemento dinámeco d'aquila tertulia de pantasmas. Ela inda nova, sempre disposta e faladeira, andaba na angueira de erguer o patrimonio familial (casiña e viñas, na ribeira outra casa, lameiros, touzas e rendas na parroquia do Chao) botado a disbarate pol-as toladas do pai, un vello ainda vedrayo, amigo das mozas e do viño. O home, un militar liberal de vivo xenio, viñera había pouco do Norte onde se vira por frente dos osos navarros de D. Tomás e conocera as noites de marcha pol-os penedos vascos, as loitas moi de mañán entre a nevoeira i-o sirimiri, o caris nemigo das aldeiñas calristas de curazón. Viñera desterrado porque seu xenio demasiado franco e destemido non se coutiña diante das parvadas estratéxicas dos xenerales da reina. Vivo e ledo, sempre tiña un ollar de desafio pr'a sorna-morna do abade.

Sentáronse, e comenzou a xogueta. O grande velón botaba unha luce páleda de lámpara de estudo sobre o fato de cabezas atentas ô correr das cartas. A señora fixaba na mesa o seu ollar abobado, o maorazgo non xogaba. Tristeiro e valeiro de pensamentos, paselaba pol-a grande sala i-a cada volta perdíase na escuridade fazendo rencher as vellas táboas do piso.

De súpeto parouse e sintiu un arripío de medo: na alacena onde se gardaba a louza xurdira unha nota cristaíña, soila, temerosa na noite, unha pinga de psalterio de duas copas que se tocaban. O maorazgo pensou: «É un aviso». E quedou sen enerxía, disposto pr'a desgraza que sen dúbida aletexaba pol-os arredores do pazo n-aquila fría noite de marzal.

Nas verbas dos xogadores, no estralar do fogo, no ar frio que viña pol-as fentas das madeiras, non había nada de particular. Soilo a espera d'algunha cousa.

Salayou o grande portón da muralla, i-os ollos mortos do pai miraron o fillo mais grande entrar pol-a sala. Cativo, torto, enrugado, d'ollos baixos, non parescía levar o sangue d'unha caste fidalga.

Era o herdeiro. Á morte do pai non se porían marcos nos eidos. Os irmans pequenos terían que vivir cuaseque da sua esmola. Respeitado e temido pol-a torta intención, tiña sona nas festas e nos fiadeiros de todal-as parroquias veciñas.

Aquela noite estaba mais páledo: as suas mans finas lociron na mesa botando as cartas con maestría. O xogo cresceu c'a sua presenza; houbo emoción nos vellos e intrés no capitán, hastra entón somentes cortés. De súpeto fixose un grande silenzo i-abatíuse unha sombra nos rostros, cando o herdeiro pousou na mesa unha tras d'outra, hasta sete onzas de Carolus III.

Rematada depresa a tertulia, o pensamento de todos falou pol-a franca boca da muller do capitán. Era veciña de sempre i-estimaba á xente do pazo. O herdeiro tiña a sua mesma edade. Colleuno a un lado:

– Ti fixeches algo malo! – dixo tremando e angustiada.

Un falso sorrir latexou nos beizos do mozo. Os veciños fóronse aixiña pr'as suas casas. Fechouse o portón i-acugulouse o silenzo nas salas do pazo. A nai tolleita e parva tiña ollos d'espanto.

A noite longa e fría foi percorrida por grandes ventos ouveantes. Ô romper o día a duas légoas do pazo, as primeiras vellas que correron á misa atoparon o ganadeiro morto no camiño fondo onde inda reinaba a noite. Ferido en loita franca ó voltar da feira, tiña sido rematado por man aristocrática pol-o prezo d'unha xugada de bois.

RAMÓN OTERO PEDRAYO

A EDADE DO FERRO NA GALIZA

(Proseguimento)

Número 8, cecais d'Ourense. Seición romboidal con ornamento central de dez grupos de catro semicircos concéntricos. Remate en dobre escocia (fig. 107).

Número 9, cecais d'Ourense. Seición circular, liso, rematado n-unha especie de campaíñas c'unha punta no interior (fig. 108).

Número 10, de León. Seición circular, liso, rematado en dobre escocia.

Número 11, procedencia descoñecida. Seición romboidal, con remates formados por dous discos grosos, un cilindriño y-un pequeno disco terminal (fig. 109).

Número 12, de Cangas de Tineo. Seición romboidal, ornamentado na parte central por catro aramios retortos que saen das aristas. Remate en landras (fig. 110).

Número 13, de Jubial (Mellid). Seición romboidal, liso, remates en landras.

Número 14, da Croa de Riotorto (Mondoñedo). Seición romboidal, liso, remate en landras.

Número 15, do Cruceiro da Cruña (Santiago). Varios anacos de torques, tres asegún Villaamil, catro pra Ferreiro e cinco pra Saralegui; algún con remate en dobre escocia, outro de labor retorto e con oilos.

Número 16, da Croa de Riotorto (Mondoñedo). Varios anacos, un con labor retorto e con oilos.

Número 17, do Castro de Masma (Mondoñedo). Anaco d'un torques ornamentado con cinceladuras (fig. 111).

Número 18, no Castro de Masma. Anaco d'un torques ornamentado con filigrana, formando lazos con boliñas no medio (figura 112).

Número 19, d'Ortigueira. Seición romboidal, decorado en toda a sua supreficie por un ligeiro punteado, remate en landras (figura 113).

Número 20, de Lebução (Chaves, Portugal) Un eixemprar inteiro, de seición romboidal, liso, e con remates en dobre escocia, decorado no disco exterior por un exágono radiado posto no meio de dous circos concéntricos e restos d'outro torques de seición circular e rematado en pérulos de elegante feitura (figura 114).

Número 21, cecais de Pontevedra. Seición romboidal, liso e rematado en Landras (Conserva d'il, unha fotografía D. Federico Maciñeira.

Número 22, de Viladonga (Lugo). Seición circular, recoberto nos dous tercios inferiores por un aramio com'os de Foz e da Recadeira, e nos cabos, duas rodelas feitas c'un fio d'ouro enrolado en espiral. Remate en landras (figura 115)

Número 23, d'Ois (Cruña). Idéntico ó anterior, anqu'aparece hoxe ispido do aramio enrolado, mais do que conserva siñal.

Número 24, de Centroña (Pontedeume). Idéntico ós anteriores pero con catro rodelas en vez de duas.

Número 25, S. Vicente de Curtis - Vilasantar - De seición romboidal e remate en landras (1).

Os números 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 e 22, son propiedade do Sr. Blanco Cicero. Os números 8 e 9 pertenecceron ó canónego ourensán Sr. Arteaga. Os números 10, 11 e 12, están no Museu arqueológico de Madrid. O 13 na Academia da Historia. Os 14, 17 e 18, pertenceron ó Sr. Villaamil. O 23 a D. Jenaro Ares; o 24 a D. Juan Leira, y-os 15 e 16, desapareceron.

Do conjunto material enumerado, destácase somentes con craridade tres tipos: un de labor retorto e con lazos en forma de oito; outro de

(1) D'iste torques había unha reproducción feita por un ourive da Cruña na coleición de D. Santiago de la Iglesia.

seición romboidal, liso en con remates en landras, y-o terceiro que comprende os eixemprares recoberlos c'un aramio enrolado en espiral. As restantes pezas aprousímanse mais ou menos por algunhas das suas carauterísiecas a istes tres tipos, mais teñen en troques outras particularidades qu'os individualizan notabremente. Tal ocurre cos torques do Museu arqueológico de Madrid cuios remates sepáranse dos correntes en dobrz escocia ou en landra, no eixemprar incompreto de Lebução e n-un dos que foron do Sr. Arteaga, que remata en duas campaíñas ocas e provistas d'unha punta que cecais serviu pra asegurar un botón d'esmalte ou de vidro.

de Galiza, coma demostran algunhas estatuas de guerreiros y-o mesmo texto de Plinio (1) que fala das pulseiras qu'eran chamadas *viriolae* na Céltiga e *viries* na Celtiberia, a pesar de que d'esta denominación parece derival-o nome de Viriatus, qu'eisiste na epigrafía latina das duas ribeiras do Miño, os brazaletes que craramente pertezan á nosa cultura do Ferro, andan ben escasos en Museus e coleicións particulares

É moi posibele que com'enantes s'indicou, algunha manilla do tipo das d'Arnozella locira nas campas dos homes dos castros, mail-o seu atipismo impídenos incruilas no cadro da nosa civilización posthallstáttica, ficando redu-

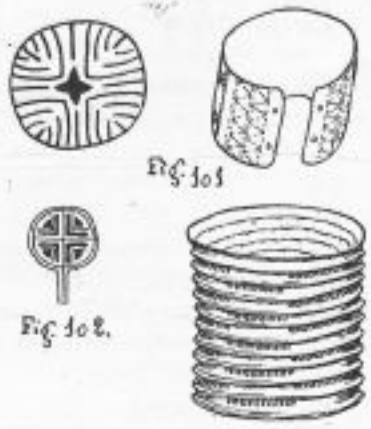

Fig. 1o1

Fig. 1o2.

Fig. 1o3

Fig. 1o4

O procedemento de frabicación dos torques galegos, parece ter sido, pol-o menos pr'os que non teñen labor retorto, sempr'o mesmo. Fusión do metal en crisoes e vaciado en moldes separados da barra e dos remates, que se soldaban despois entre sí, conseguindose o decorado ben por grabado de puntos prauticado c'un trépano, ben por apricación de delgados fios d'ouro, sendo tan constante iste caraute que solio un eixemprar de todol-os coñecidos ostenta labor cincelado, método que co repuxad'o son os correntes na ourivesaria galo-romana de la Tene.

Os brazaletes – A pesar de qu'esta joia debeu ser moi usada nos tempos protohistóricos cida a nosa tarea a estudar o úneco eixemprar craramente castrejo que coñecemos.

Iste eixemprar úneco foi atopado juntamente cos torques a que denantes fixemos referencia, e con anacos d'unha manilla, en Lebução a duas leguas ô nacente de Chaves, dando Ricardo Severo conta do seu achádego n-un artigo que pubricou da *Portugalia* (2) acugulado de citacións eruditas e ilustrado con fartura d'escelentes dibuxos.

Está feito tal brazalete d'unha folla d'ouro fechada e c'un ensanchamento na parte central,

(1) XXXIII, 18.
(2) T., II, fas., II.

que dá ó oujeto o aspeuto abarrilado caraiteristeco dos *brassards* da Baviera e do Franco Condado. A sua supreficie aparece inteiramente coberta por unha ondulación (fig. 116) posta en senso horizontal, co-as convexidás arredondeadas, prominentes e ampriamente desenvoltas. N-elas, a mau hábil do ourive, deixou grabada unha serie tan longa e variada de motivos ornamentaes que é case un compendio ou un muestrario da decorativa castreja. As rosáceas des citanias e nas filigranas dos torques, están alí junta ós pétalos, ós losangos y-ás grecas, finamente executadas, habilmente dis-

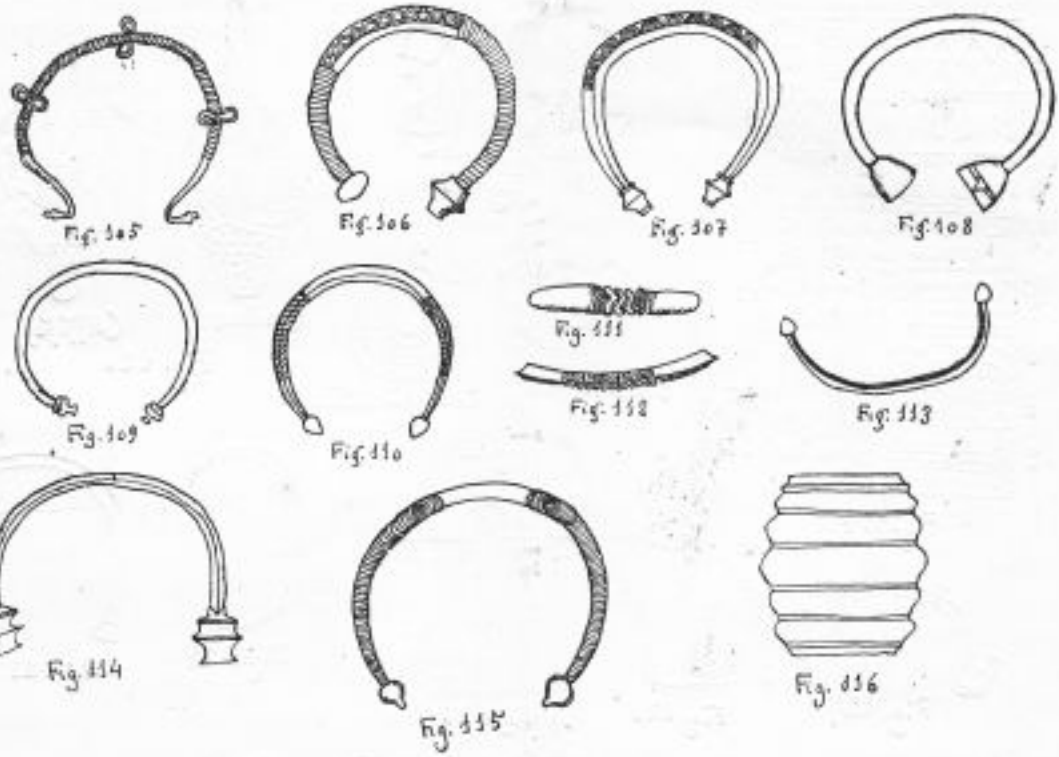

postas, revelando unha vez mais a técnica adiantada y-o gusto artisteco dos nosos ourives protohistóricos.

D'esta riqueza d'adornos da manilla de Lebución darán ideia os esquemas da (fig. 117), tomada do citado artigo da *Portugalia*, sendo moi dino de se ter en conta que Ricardo Severo, o ilustre direitor d'esta revista, que non era un celtómano nin moito menos, e qu'estudou o asunto cecais un pouco incriñado ó ligurismo micénico de Sarmento, ó pelengriñar por todol-os periodos prehistóricos e protohistóricos en precura d'antecedentes e semellanzas das gravuras da armilla, veu parar as mais das veces, ó circo da civilización hallstatiiana.

Dos motivos siñalados cos números 1 e 7, que califica de chevrós, os formas d'iles derivadas, dí que predominan nas estacións da pirmeira Edade do Ferro (Hallstatt, Bolonia, Vilanova, Este, Toussen e val do Ródano) y-engade qu'os triángulos con circo terminal, vense en enfeites suspensos y-en asas de cistas de Magni-Lambert.

Atopa as grecas ds. 5 e 8, que dá pol-o demais coma caraiteristecas da Edade do Ferro, na Cote-d'Or, y-os semicircos do número 9

n-algús oujetos de Hallstatt e confesa derradeiramente qu'o trenzado do número 3 y-os segmentos de circo do 6, son idénticos ós que se ven n-unha folia d'ouro alcontrada en Eygelbilsen (Galia belga).

As rósaceas, as espirás, y-os pétalos, relacionaos co-as figuras semellantes de Sabroso e Briteiros, analogias que podemos extender pol-o que toca ós semicircos y-as espiras, ó decorado d'algús dos nosos torques.

Si coma se ve, a ornamentación do brazalete transmontano, é de filiación crarisema y-entra de cheo e pol-a totalidade dos seus elemen-

tos, na cultura galega dos Castros, e si ainda podese aprousimar tal oujelo, pol-o seu geito abarrilado os *brassards* das ribeiras do Doubs, non pasa o mesmo co gallonado que cobr'a sua superficie, pois si ben é verdade qu'un labor semellante ouservase en oujetos anâlogos da Cote-d'Or, da Marne e do Jura, a sua disposición é vertical y-empregabase en adornos de brazaletes abertos qu'en nada s'imilan ó de Lebução. Pol-o contrario, nas pulseiras da Edade do Bronce qu'esaminamos no comenzo d'iste capítulo, os gallós anque mais estreitos, aparecen colocados horizontalmente, e feitos

Fig. 117

Fig. 118

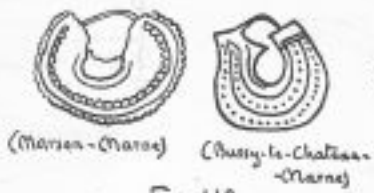

Fig. 119

Fig. 120

Fig. 124

Fig. 125

Fig. 126

Fig. 122

Fig. 123

n-unha lámina d'ouro cilindrica e pechada, tendo o seu aspeuto tanta analogía co d'aquela joia, que necesariamente fai pensar na eisistenza d-unha tradición ben anterior ô noso posthallstattico e n-il recollida e conservada.

As Arrecadas. – Villaamil e Castro (1) o afortunado rebuscador d'antiguidades protohistóricas, atopou en terras luguesas as arrecadas que van reproducidas na fig. 118. Forman unha fina lámina aurea circolar, dobrada e con adornos lineaes de filigrana nos lados esterio-

(1) Op. o loc. cit.

res, terminando n-us remates, que na fotografía que teño á vista, semellan seren demasiado grosos pra se poder espetar nas furas das orellas, e que fai sospeitar si cecais se sujetarian por presión, ou si estarian en tempos provistos d-unha prolongación filiforme capaz d'introducirse fácilmente na dita fura.

Foron as arrecadas joias moi usadas, pol-as mulleres, sobre todo no La Tene I, alcontrándose d'abondo en tod'a area d'ista cultura, presentando moitos dos ejemprares recollidos en Francia (fig. 119) (1) notabres semellanzas cos nosos. Derivan ô parecer todos istes tipos d'un modelo hallstáttiano, feito generalmente n-unha folla delgada de bronce, ensanchada en crecente car'o centro y-afiada nos estremos, que se trasforma, mais tarde dobrando pra riba os seus bordes, n-unha especie de carabeliña encorvada.

O protolipo hallstáttiano estivo moi estendido, sinalándose a sua presencia nos Pireneos e ainda na Andalucía, estensión que podemos relacionar cos movimentos dos celtas na península, os coales deberon introducir tamén na

(1) Dechelette, Manuel, t., II, págs., 1079 e 1263.

nosa terra ista crás de joias, modificadas logo con arreglo ó gusto local, que chega a producir tipos mais evolucionados e d'indudabre fermosura, coma son os alcontrados en Afife e no Castro de Laudos (Portugal) (fig 120) (1) en qu'o corpo da arrecada desenvolvese en circo graciosamente decorado y-arremata por abaixo n-un triángulo adornado con puntos ou liñas cruzadas en losango, e por riba en dous anels, nos que prende un cordón destinado a encolgal-o oujeto no lobulo superior da orella.

As Diademas. A diadema ou millor cicais cinto de Ribadeo, a que tantas veces nos refe-

curta, dous guerreiros a pé un en attitude igual e con armas idénticas ás do genete, y-outro que en vez d'espada sostén duas lanzas ou dardos, e un terceiro persoage qu'agarra as asas de dous caldeiros en forma de situlas. A veira do ginete vese unha vez un cabaliño pequeno, estando os ocos que deixan valeiros estas figuras, ocupados por repersentaciós antropomórficas, peixes aparelledos, sapos conchos, aparecendo repetido moitas veces un animal de pescozo direito, grupa ergueita e longas patas traseiras, cuia identificación é pouco doada. Varias liñas paralelas de puntos sirven de fondo ó cadro, compretando o decorado da

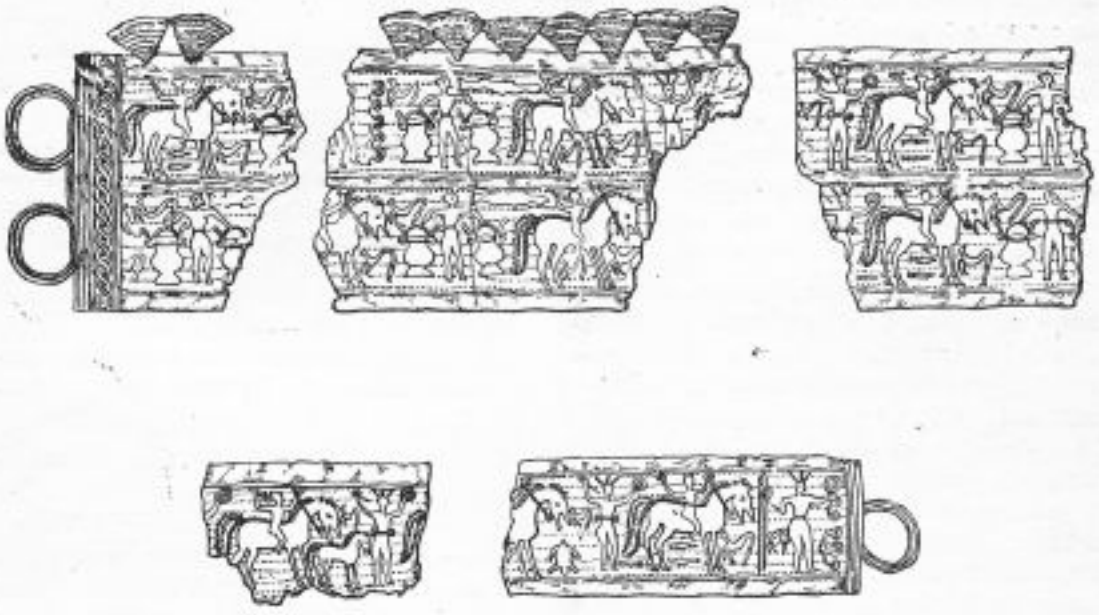

Fig. 121

rimos no trascurso d'iste traballo, sinala coa sua presencia un elemento compretamente novo y-esceucional na nosa ourivesaria preromana.

A mais notabre singularidade d'ista diadema, da coal conservanse soilo cinco anacos, consiste en ter repujadas figuras d'homes e d'animás ás que tampouco afeizoada foi a arte castrela. As figuras d'homes son catro, que se repeten desenrolándose en faixas horizontás e paralelas: un guerreiro da cabalo, qu'ergue n-unha mau a cetra e n-outra unha espada

joia duas espirás que corren entrelazadas e postas verticalmente no estremo d'un dos anacos, e uns triángulos que se recortan no cimo d'outros dous (fig. 121).

Que é o que se quixo repersentar no repuxado d'esta diadema ou cinto? Unha danza guerreira? Un combate? Unha escea de culto ou un rito funeral? Non se sabe. As miudas figuras de geito esquemático seguen herméticas a pesar dos esforzos que se teñen feito pra penetral-o seu sinificado. Qu'infruxo cultural aportou á nosa arte esta repersentación d'homes e d'animás tan alleas ás acostumadas geometrias das decoracións galegas?

(1) Op. e loc. cit.

Bosch Gimpera (1) pon a diadema de Ribadeo en comparanza co cinto repuxado d'Arcóbriga e c'outras pezas análogas do posthallstáttico castelán qu'ostentan traballados n-un estilo bárbaro, figuras d'animás, pero dí tamén que «recuerda los bronces repujados de la verdadera cultura hallstáttica, sítulas de Watsch, etcétera».

En efeito, antr'os achádegos d'esta rica necrópolis da Carniola, alcontramos tamén repuxados en caldeiros e cintos esceas da vida d'aquil entón: carreiras de carros, combates, desfiles de soldados, sacrificios funerás, que pol-a sua execución, pol-a disposición en faixas paralelas, y-hastra pol-a introdución d'animás nos espazos valeiros, lembran moito ó historiado da joia galega. Per'esta especial modalidade de decoración que xurdiu asegún Dechelette (2) baixo o infruxo das colonias grégas d'Italia, limita a sua área ós países venetoilirios e non parece ter penetrado no territorio verdadeiramente céltigo, en cuias estacións fallan por compreto esta clás d'adornos.

Tal circunstancia prantea con relación á diadema luguesa un difícil probrema tipológico, porque debemos creer qu'os Celtas, a pesar da falla que siñalamos, coñeceron denantes da sua entrada na Península o historiado das sítulas e dos cintos véneto-ilirios, ou debemos supor millor a eisistenza d'unha infruencia itálica posterior, semellante a qu'acrimatou na España as fíbulas chamadas de cabalo, ou derradeiramente relacional-as figuras das follas áureas de Ribadeo co-as dos vasos gregos, imitadas tamén ó parecer n-algús eixemprares de cerámica ibérica?

O isolamento en que viveu a Galiza na Edade do Ferro, y-en col do cual tantas veces temos insistido, parece dar forza á pirmeira d'estas hipóteses, que cecais futuras descobertas encárguense de confirmar prenamente.

As doas enfiadas. – Na notabre coleición de joias antigas do Sr. Blanco Cicerón eisisten «ocho cuentas desiguales de oro y tamaño como de avellanas, engarzadas en un alambre también de oro, en disposición que pudiera haber servido de collar». Parece ser qu'estas doas, de tal geito descritas por Villaamil, «ofrecen gran semejanza con los collares de cuentas de oro y otras materias galo-romanas, caladas, que hay en el Museo del Louvre, entre los llamados *bijoux antiques*».

Fundados n-esta semellanza, incruimos na ourivesaria castrexa taes doas de colar, anque pol-o seu atipismo nonos pareza a sua atribución inteiramente segura.

Os brazaletes de bronze. – Anque pol-a materia de qu'están formados, non collen istes brazaletes n-un capítulo adicado ás joias incruímolos n-il por seren os únecos ouxetos metálicos que c'os torques, as armillas y-as diademas, estiveron destiñados escrusivamente ó adorno persoal.

Foi o bronze n-outros países moi empregado na frabicación d'adornos; mais no noso, sen dúbida pol-a gran fartura d'ouro, quedou cinguida a sua apricación á feitura de pulseiras semellantes ás qu'apareceron en Sabroso e na croa do Riotorto (1) e que poden reducirse ós tres tipos seguintes:

A) Aberto, sen remates e de labor retorto (fig. 122).

B) Abertos, de seición circular e rematados n-un ensanchamento anelado e campaniforme (fig. 123).

C) Aberto, de seición circular cos remates ensanchados e revoltos car'o aro (fig. 124).

Teñen istes brazaletes, con certos tipos de febillas, e de torques, indudabres semellanzas y-o seu prototipo hallstáttico debémolo ver nas manillas tamén abertas e con grosos botós terminás qu'apareceron na necrópolis de Saint-Sulpice (Tarn).

(1) Portugalia, t., II.
(2) Los Celtas

(1) Manuel, t., II, pág., 777.

Pida á nosa administración

O MARISCAL

por

A. Villar Ponte e Ramón Cabanillas

Franco de portes contra envío do seu valor

3'50 pesetas

Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza

O país dos mortos

Un ilustre mitógrafo asturián, D. Constantino Cabal, n-un traballo pubricado no *Boletín del Centro de Estudios Asturianos*, ano I, número 4, titulado: *El infierno de la Asturias pre-romana*, quer demostrar que Galiza foi pr'os pobos antigos da Península, pol-o menos pr'os astures, o país ond'iban morar as almas dos difuntos.

Fúndase principalmente n-un conto asturián, no que un señor foi ô inferno buscar a un procurador, e non sabendo com'había sair d'alí, púxose en oración, e d'alí a pouco, aló enriba n-un burato moi outo, apareceu a faciana d'un home que chamaba por íl. Era o Apóstol Sant'Yago, o qual botoulle unha corda, e o home gaveou collido â corda pol-o burato enriba, e de que surtíu afora, atopouse en Galiza.

Iste pensar ven arriostrado pol-as consideraciós seguintes:

Doña Carolina Michaelis de Vasconcellos (non aparez craro cal é a obra que cita, seica é os comentarios ô *Cançoeiro d'Ajuda*, Halle, 1904) di qu'en Compostela hai un burato por ond'un ten que pasar por forza, si non é de vivo, de morto. Ora, iste burato pensa o señor Cabal que debe ser o da cova do Pico Sagro, onde o Barón de Rosmital quixo entrar, porque lle dixeran que quen entrara, conseguía o perdón dos pecados, mais non entrou, porqu'un dos qu'iban co-íl, entrou e por pouco afoga.

Non hai dúbida que o Pico Sagro é un dos lugares mais cheos de misteiro que hai na nosa Terra. O mais seguro é que sea o *Mons Sacer* de Justino, protexido de profanaciós por un *tabú* qu'ainda somella qu'o arrodeia hoxe. Xa se lle ten dado unhas poucas voltas, mais son tantas as leendas que se viñeron localizar n-íl, que calquera dixerga a sua sinificanza primitiva, sen un estudo detido feito â luz das ideias modernas en col da mitoloxía. Todo lugar ond'o misteiro se manifesta, é sen dúbida unha fenestra aberta sobr'o outro mundo; mais o que sea precisamente *a porta* d'íl é o que non podo enxergar craramente, visto sobre todo, que eiquí non coñezo leenda ningunha na qu'iste feito apareza.

En troques, na Bretaña, atopa a do *Yeun Elez*, n-unha turbeira ô pé do Mont Saint-Michel, ond'hai un burato fondo, pol-o que s'oyen berrar os condenados. Non se pode negar que hai certas coincidenzas leendarias antr'o Mont Saint-Michel e o Pico Sagro; mais se cadra ésta é unha das cousas nas que se non imitan.

Outra cousa hai en relación co-esto, dina de nota:

Hai pol-as terras d'Ortigueira a leenda de que o San Andrés de Teixido layábase un día diante d'El-Señor de s'atopar n-aquil santuario tan lonxano, tan recuado, onde ninguén ll'iba rezar, e d'aquela El-Señor, compadecido, déulle consolo, e prometeulle qu'o que non fose visitalo en vida, d'alí adiante, tería qu'ir despois de morto, senon non podería entrar no ceo. Pois outro tanto, co-as mesmas verbas cáxeque, refírese n-Asturias, somentes que alí non é o San Andrés de Teixido, senón o Señor Sant'Yago.

Ainda a mesma tradición refírese en Portugal, e conservase na seguinte cántiga que Cabal colle de Doña Carolina Michaelis:

> Santiago de Galicia
> Vos sodes tão infrésseiro,
> Ou em morte ou em vida
> hei d'ir ao vosso mosteiro.

O qual indica que houbo un trasporte de leenda, de Santiago pra San Andrés, e as formas mais antigas consérvanse nos lindeiros da *área etnográfica* galega, que colle ademais da Galiza autual, Portugal ata o Douro pol-o menos), Asturias deic'o Navia (pol-o menos), o Vierzo e probabremente Sanabria.

Voltando ô asunto, outras das consideraciós con qu'abona a sua tése o Sr. Cabal, é o ser Galiza (con Bretaña e Irlanda) un dos *cabos*

do mundo, un dos *fisterres* da Europa, conceito qu'ainda lembra a tradición n-aquela cántiga.

Fum ô Santo San Andrés
aló no cabo do mundo...

Crar'está qu'a locución *cabo do mundo*, empregada eiquí a cada istante pr'indicar un lugar distante calquera, se non pode tomar no sinificado preciso que lle dá o ilustre mitógrafo. En xêral, Galiza podería parecer o cabo do mundo á xente que vive lonxe d'ela; de ningún xeito pr'os que n-ela viven.

E lembra a iste respeito a tradición dos mariñeiros da Bretaña, a quen espertan de noite as almas dos difuntos pra qu'os leven á Gran Bretaña, nas suas barcas, e as barcas van tan cargadas d'almas, que s'afunden ai'os bordes, e en menos d'unha hora fan o viaxe, que sin as almas, de día, non fan en 24. E relacióa o Fisterre galego co Fisterre bretón, e o Promontoiro Arlabro co Promontoiro Sacro (Cabo San Vicente, en Portugal).

A terceira consideración importante, é a da tradición, que tanto se dá na nosa Terra, das vilas asolagadas (Limia, Lamas da Goa ou d'Agoa, e outras que non cita, coma as de Carragal, Doniños, Maside etc.) e que pra íl son vilas dos mortos.

Crar'está qu'esas vilas asolagados pol-as augas, nas qu'ainda se sinten – coma na bretona de Is, que cita a mór abondamento – dobrar os sinos ou cantar os galos, parecen levar á ideia de que n-elas viven as almas dos mortos; mais esto se non atopa nin moito menos craro nas leendas, e teno que supor o mitógrafo xuntando datos difrentes. Das leendas, o que se saca mais ben, é que os que alí viven son os que alí vivían cand'a vila foi asolagada en castigo d'un pecado – moitas vegadas, com'acontece en Maside, por non quererén recibir á Nosa Señora, ou a outro persoaxe santo que viña camiñando – e non outras almas que viñeron d'outros lados penar ou gozar alí. E ademais, os que alí están, son almas en pena, ou son homes vivos *encantados?* Non é doado atopar precisión de conceitos nas creenzas populares.

Mais indica en troques o ter habido en Galiza un *río do esquecimento*, o Limia, qu'os gregos ou romaos identificaron co Leteo do seu inferno. Cabal cita o feito que probabremente inventou Strabon, ou os seus informadores pr'esprical-o nome e o mito. Mais non será mais ben o mito orixinado pol-o nome, e o nome *flumen oblivionis* non virá do nome probabre indíxena *Belionis* ou *Belión* – d'onde *lago Beón* – que levaba o río? O mito prendeuse se cadra n-unha falsa etimoloxía, e o mais seguro é qu'o creeran somentes os romaos, e cecais os outros habitadores da Península, e non parece moi racional qu'o creeran os indíxenas.

É tamén curiosa a cita que fai de *La Romera de Santiago*, de Tirso de Molina:

– ...El campo
nos brindó ¿Que te parecen
los de Galicia?
– Retrato
de los jardines Hibleos.
– Los Elíseos los llamaron
muchos antiguos...

O qual non aparez tampouco craramente en ningunha fonte clásica, senon qu'o debemos tomar com'unha hipérbole de Tirso apoiada en lembranzas vagas, principalmente do Leteo, e cecais d'algunha trabucada atribución a Galiza das leendas das Hespérides, terras tamén ouci dentás.

Pol-o derradeiro, fai atinadas consideraciós en col da convivencia garimosa dos galegos cos mortos. Mais tamén n'esto hai lembranzas do culto dos antepasados e ainda se cadra d'unha mansión das almas, precisamente, non localizada, senon coeisistente co mundo dos vivos.

Non podemos asentir á tése do ilustre folklorista. Mais así e todo, o seu traballo resulta ben útile pra nós, mais pol-os probremas que propón que pol-os que resolve. Achega, pr'amostral-o seu pensamento, unha chea de feitos dinos d'estudo, que xuntos vense con nova luz, embora non leven ô mesmo convencimento qu'íl ten. Pol-o menos amostran a importanza da nosa Terra nos probremas da mitoloxía peninsuar.

V. R.

Non deixe de mercar
COUSAS por CASTELAO
Prezo CATRO pesetas

OS HOMES, OS FEITOS AS VERBAS

EL PATRIMONIO ARTÍSTICO DE GALICIA, por ANGEL DEL CASTILLO, Cruña, 1926.

O Concello da Cruña editou con primor esta fermosa confrencia, dada pol-o seu autor no Salón d'autos do Consistorio o 6 de Febreiro d'ist'ano. É unha de tantas, sempre difrentes, com'o ilustre arqueólogo e querido colaborador e amigo noso, ten feito pra espallar a coñecencia da riqueza artísteca e moimental da nosa Terra, que ten en Anxel Castillo un antusiasta e teimoso esculcador, preparado con respeitabre aparato de coñecimentos istrumentás.

N-esta confrencia, d'un xeito sintético e con maxistral agudeza, vai amostrando Castillo conxuntamente o desenvolvemento histórico da vida e da arte galega, escollendo e pondo en releve as caraiterísticas de cada tempo e de cada estilo, cos mais típicos eixempros, que ademais dá en fotografías, debidas todas á sua man, pois Castillo ten andado toda Galiza e ten estudado, medido e fotografiado cada un dos moimentos que cita.

Asina, van desfiando diante de nós, a un tempo, as épocas e os xéneros arquiteitónicos: o prerománico, o románico e o oxival, na arquiteitura cristiá; os pazos e os castelos; logo o barroco: os mosteiros e os pazos, e por fin a escultura, a pintura, a ourivesaria, o mobiliar litúrxico.

Como Castillo, ademais de arqueólogo, é home que ten o senso da historia, sabe ver n-estas cousas a espresión da y-alma inmorente de Galiza, qu'il sabe unha, inconfundibre, e chamada ainda a meirandes destiños. O seu labor é de verdadeira importancia na autual renacencia galega, e cando sea coñecido en todo o seu tremendo volume, a cultura galega terase enrequentado en gran maneira.

V. R.

NOTAS SOBRE JUSTICIA MUNICIPAL, Dr. PEDRO FRAGA DE PORTO, Puertollano, 1926.

O noso compatriano e amigo Dr. Fraga de Porto, coñecido hai tempo no periodismo galego, mándanos iste libro de 135 páxinas sustanciosas, onde fai unha axeitada críteca da xustiza municipal española, dend'os seus fundamentos doutriñás ata a esterioridade dos locales onde tal xustiza se fai. Sen que perda un istante os supremos conceitos teóricos en en que se funda toda minsión xusticeira, é iste mais ben un libro ispirado na ouservación da realidade imediata do caso xurídeco, atal e como s'apresenta no exercicio profesional, no que a repetida inadautación, cando non a irremediabel inadautibilidade do preceito ô feito, a limitadísima previsión da ley, amóstrase flagrante tantas vegadas.

Estuda Fraga de Porto con moita agudeza a nobre e ainda múltipre función atribuída pol-a lei, ispirada en difrentes criterios a un tempo, ôs xuzgados municipás: a d'avenencia, ineficaz nos casos en qu'a ley a fai obrigada, e non autorizada n-outros en qu'a concencia popular a pide, e a d'intervención contenciosa ou punitiva, e ainda a tuitiva, a de xurisdición voluntaria e a de fé púbrica e rexistro do estado civil, que contribuyen a faceren comprexo o cometido d'uns funcionarios a quen tan poucas condiciós téinicas se lle eisixen e tan mingoada representación social se lle concede. Critica cheo de razón a hierarquización da xusticia pol-a cuantía dos pleitos, e outros vicios das nosas leis orgánicas e adxetivas, de verdadeira importancia, e defende a mirsión d'educación púbrica, d'estímulo e de proteición dos dereitos de todos que corresponden asegún íl, ôs xueces municipás. O libro, d'un estilo móvil e craro, faise leer con intrés e gusto.

LA VIDA DE NUESTROS ANTEPASADOS CUATERNARIOS EN EUROPA, discurso de entrada en la ACADEMIA DE LA HISTORIA, do PROFESOR HUGO OBERMAIER, Madrid 1926

FONDAMENTE suxestivo e intresante o discurso do ilustre catedrático da Historia primitiva do home, lese de un pulo millor que moitas novelas; mais que o traballo inxente e seco de un centífico é o parolar sinxelo e sabente d'o espezalista que quer facer acesibres e amabres os seus conecimentos a unha sociedade de xentes cultas e non espezalizadas.

Nin por iso ha de coidarse que o Profesor Obermaier se afastara un istante da seriedade mais escrupulosa. O seu segredo está non en arriscar opiniós ventureiras nin en descreber gabachos cadros sintéticos, se non en esmiuzar os datos e avencellar as relazois e os parelelismos etnográficos cos primitivos aituais ata

arrodear cada un dos temas tratados; vivenda, enfeites e vestidos, ritos funerarios, alimentazón, caza e arte, de un ambente vivo e animado que xurde da mesma evidenza dos feitos.

En resume a primeira hora boa de vulgarización que en col do paleolítico. se ten escrito na península e tamén a mais compreta e entretida. F. L. C.

REVISTAS

A NOSA TERRA, 1 Sbre. 1926.

SUMARIO: *Follas sin data de un diario de abordo. Ao Mariñeiro afogado*, versos de Manoel Antonio, un dos nosos poetas do mar. – *Esquemas*, por Ramón Otero. D'unha xusteza perfeita; destaquemos dous: «Un paisano facía a casa ó pé do grande penedo que lle daba a pedra. A casa crescía no penedo com'o pito no óvo.» ...«Os antigos i-os árabes fixeron no ceo construciós pechadas, limitadas, inmobres, euclidianas. A Edade Media fixo o camiño, imaxe do movemento: o camiño de Sant'lago». *Novos dereitos arancelarios para o millo*, en col d'unha disposición recente que, coma de cote, deixa a Galiza no desamparo. – *Semellanzas*, por U. Losada Martínez, sobr'o probrema das nacionalidás enxergado dend'a bioloxía. – *O Congreso de Estudos galegos*, por Ramón Martínez López, sobre unha iniciativa d'Antón Vilar Ponte – *No camiño de Sant Yago*, comenzo da relación da pelerinaxe feita por un fato d'escritores e amigos galeguistas, por Xavier Pardo. – *Ramón Suárez Picallo*, dando conta da estada en Galiza, confrencias e traballos do ilustre escritor e propagandista do agrupamento da revista *Céltiga*, de Bós Aires, á sua volta de Xinebra, ond'estivo d'asesor da Delegación obreira arxentina no Congreso da Conferencia Internacional do Traballo, e do pensar do distinto galego en col da trasformación d'ideias en senso galeguista, das nosas coleitividás arxentinas. – *Bibriografía*, en col de *Xelo o salvaxe*, de Fernández Armesto.

BIBLOS, revista da Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra, Março e Abril, 1926.

SUMARIO: Dr. Antonio de Vasconcelos, *Arqueologia – Duas cartas sôbre indumentaria liturgica na iconografia medieval* (A proposito dos paineis de S. Vicente de Foral. – Dr. Serras e Silva, *Sciência Social e Educação*, estudo de moita importancia, onde fundamenta a prosperidade social na familia, e trai as bases da escola de Leplay pr'o estudo centífeco da familia. – Dr. Mendes dos Remedios, *Um notavel «Memorial» dos cristãos – novos*. – Dr. Mario Brandão, *Contribuçoes para a historia da Universidade de Coimbra – Uma Oração Academica do Renascimento*. – dotor João da Silva Correia, *Nota pedagogico-linguistica – Estilisticas escolares*. – Ernesto Donato *«Os Reservados» da Biblioteca da Universidade de Coimbra. – Livros de Portugal* (libros pubricados en 1925). – *Biblioteca de «Biblos»*, en col de libros recentes. – *Varia*, en col d'asuntos da Faculdade e outras custiós d'enseño.

Junho e Julho, 1926.

SUMARIO: Dr. Mendes dos Remedios, *Finta para o pagamento do perdao*, seguindo vicisitudes dos Xudeus en Portugal. – Alvaro Julio da Costa Pimpão, *A «Crónica da Guiné» de Gomes Eanes de Zurara*, comenzo d'un notabre estudo do escrito histórico mais importante do tempo de D. Henrique o Navegante. – Dr. Mario Brandão, *Contribuçoes etc.* – Ernesto Donato, *«Os Reservados»*. – Dr. Mario Brandão, *Uma carta ácêrca da viagem do Cardeal Alexandrino a Portugal. – Livros de Portugal. – Varia*, con noticia d'unha notabre confrencia do Prof. J. Meunier en col das apricaciós da fonética esprimental ô estudo das léngoas vivas â terapéutica.

REVISTA DE GUIMARÃES, Janeiro - Junho, 1926.

SUMARIO: *Una carta de Emilio Hübner a Martins Sarmento* (encol da citanía). – João Lopes de Faria, *Santa Maria de Guimaraes. A jurisdição da sua igreja*. – Carlos de Passos, *Século de Perices*. – A Tiburcio de Vasconcelos, *Coleção de estampas e Indice de gravadores*. – Eduardo d'Almeida, *Os Cónegos da Riveira. Regimento de Sacristia. Tesouro da Colegiada*.—Alfredo Guimarães, *Azulejos de Guimaraes* (estudo), sobre arte tan portuguesa; refírese ôs revestimentos d'algunhas eirexas.—Alberto V. Braga, *Usos e costumes, tradiçoes e bruxaria na obra de Camilo Castello-Branco* sumamente curioso. – Mario Cardozo, *Consagrado ás Ninfas (Acêrca de uma lápida votiva do Museu Arqueológico da Sociedade Martins Sarmento)*. – Alberto V. Braga, *Boletín. – Conferencia*, dada por Antonio Sergio na Sociedade Martins Sarmento. – Francisco de Assis P. Mendes, *Balancete* da Sociedade. – *Relaçao dos socios*.

GIL VICENTE, 1 e 2.
2.ª Serie, 1926.

SUMARIO: *Um ano volvido. – A imortalidade de Antonio Sardinha*, por João Ameal. – *O casamento de meus avós* (conto inédito) de Antonio Sardinha. – *A Antonio Sardinha* (soneto) por Simeão Pinto de Mesquita. – *Uma página de memorias* por Rodrigues Cavalheiro. – *Obras de Antonio Sardinha. – A liçao do mestre*, por Horacio de Castro Guimaraes. —*Chuva da tarde*, por César de Oliveira. –

Antonio Sardinha, por Tavares Ferreira. – *Velharias Vimaranenses*, por João Lopes de Faria. – *A nossa casa* (quadras) por Parente de Figueredo. – *O Anatema de Flandres*, por João de Ourique. – *Crónica política*, por Rolão Preto. – *Integralismo lusitano*, nota da Junta Central. – *Vitrina dos livreiros*, por M. Alves de Oliveira. – *Revistas novas*. – *Gravura* (Antonio Sardinha no seu gabinete de trabalho).

O INSTITUTO, 4.ª serie, vol. 2.º, número 4, Coimbra, 1926.

TRAI: un interesante traballo do Sr. João da Silva Correia, sobre *O problema do simbolismo fonético*, con atinadas consideraciós dos fonetistas modernos en col da independenza antr'o valor semántico das verbas e o seu son, e estudo da armonía imitativa nos poetas e seus fundamentos. – O Dr. Gustavo Cordeiro Ramos sigue o seu estudo da *Epopeia alemã de Kudrun*, e das suas heroinas galegas e portuguesas, a principal, Hildeburg, chamada n-un pasaxe, *Hildeburz de Galiza* («Hildeburc diu edele von Galizen fande») e Hetel, que tiña o seu castelo en *Campatille*, que Wilmann identifica con Compostela. – *Prehistoria de Salamanca*, pol-o P. César Morán Bardón, agustino, con referenza das estaciós paleolíteca e neolíteca, de 32 dólmenes e 4 penedos, dous d'iles abaladoiros, da rexión salmantina. – *Subsidios para a historia da música em Portugal* por Sousa Viterbo. – *Observaçõe á hipotese de Mr. L'Abbé Moreux sobre «La Science Mysterieuse des Pharaons»*, por João Carlos A. B. da Costa Gomes, rebatindo a creenza de qu'as indubidabelmente pasmosas coincidenzas nas mensuras da Gran Pirámide, xa outrora esculcadas por Piazzi Smith, Ralston Skinner, Kennet Mackenzie e outros, poidan ser intencionadas. O Sr. Costa Gomes desfai algús dos cálculos do abade Moreux. Nós, sen que pensemos que tan prodixosa cencia se poida atribuir ós antigos – cuia cencia podería sen dúbida ser ben superior á nosa n-outras cousas, se cadra – e coidando que despois de todo, poida qu'elo non encerre misteiro ningún, non deixamos d'atopar curiosas algunhas das coincidenzas, especialmente as das coordenadas xeográficas do moimento, a sua perfeita orientación, e a sua posición no vértice do Delta, e mais ainda non tendo sido precuradas. – *O desacato que se diz praticado em Coimbra pelo Arcebispo de Braga D. João Peculiar, não tem base histórica aceitável*, por Mgr. José Augusto Ferreira. – *Tentativa de interpretação simples da «Teoria da Relatividade Restricta»* pelo Almirante Gago Coutinho. – *Bibliografía*, en col d'un traballo de Homero Seris sobr'a *Reaparición del «Tirant lo Blanch» de Barcelona de 1497*. – *Libros recebidos*.

BOLETIN DE LA REAL ACADEMIA GALLEGA, 1 Sepbre, 1926.

TRAI unha lembranza en honra do que foi seu ilustre Presidente *D. Francisco Ponte y Blanco*. – *Los altares primitivos del Apóstol Santiago*, por Celestino García Romero (non trai mais qu'a introdución do traballo, en col dos primitivos altares cristiáns). *Estudio bio-bibliográfico-crítico acerca de Rosalía de Castro*, por Eugenio Carré Aldao (continuación). – *Palacios y fortalezas de la Mitra de Santiago antes de la guerra hermandina*, por José Couselo. – *De la guerra de la Independencia: La Gándara de Piñeiro*, por Manuel Amor Meilán. – *Sección Oficial*, incruindo unha relación das obras de numismática que ten a Academia. – *Noticias:* sobr'a visita á Cruña de Miss Georgiana Goddard King, autora de *Pre-Romanesque Art in Spain*, e da importantísima descoberta d'unha eirexa cristiá primitiva, con voutas e parés adornadas de pinturas debaixo da eirexa autual de Santa Baya de Bóveda, término do concello de Lugo, un dos mais importantes achádegos arqueolóxicos d'istes anos en Galiza.

Imprenta LAR. Real, 36 - A CRUÑA

Dr. MOSTEIRO

MÉDICO ODONTOLOGO

Medicina e Cirugía da boca -- Electricidade -- Rayos X

A Clínica Dental mais compreta de Galicia

SÁNCHEZ BREGUA, 5-1.º A CRUÑA

Apartado 67

Teléfono urbano 78
Id. Interurbano 49

Fernández, Torres e C.ª

FERROS -- ACEIROS -- FERRETEIRÍA

MAQUINARIA AGRÍCOLA

Linares Rivas, 12 **A CRUÑA**

LUIS FÁBREGA

DROGUERIA E FARMACIA

Progreso esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu·os de pruma e limpa millor
Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Reloxería ZENITH

Máquinas parlantes, Discos, Agullas
e Accesorios

M. Calviño

OURENSE

SOMBRERERÍA
LEMUS
S. Andrés, 74-LA CORUÑA

A mais económica de Galicia

MERQUE VOSTEDE

SÍNTESE XEOGRÁFICA DE GALICIA

por Ramón Otero Pedrayo

SANATORIO QUIRURJICO

DIREITORES

Manuel Peña Rey
Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco
Cirugía geral
Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruceiro, ten todal-as condicións precisas.—Prauticase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os adiantos que pide a autual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda, con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auexiles, procesos inflamatórios, reumatismo, etcétera. Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera. Admítense embarazadas, e cóntase con material esterelizado pra fora da cibdade en casos d'urxencia.—Poden colaboraren todol-os compañeiros, previo consentemento dos direitores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18--Ourense

Augas bicarbonatado-sódicas de

MONDARIZ

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO

Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre

F. ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19 — Teléfono 28

OURENSE

ADEQUIRA

SÍNTESE XEOGRÁFICA

DE GALICIA POR R.

OTERO PEDRAYO

TRES pesetas

SI LLE INTRESA

O MARISCAL

Lenda tráxica-histórica por

Ramón Caballas e Antón Villar Ponte

Pídao á Adeministración de LAR Real, 36 1.º - A Cruña a 3'50 pesets